

Ady összes versei.

(Athenaeum kiadása.)

Ady összes verseinek új kiadása megint eszembe juttatta azt az Ady-könyvet, amelyet e kor minden valamirevaló kritikus a lelkében, vagy inkább a lelkiismeretében. Mohóbbak vagyunk, mint amilyen szerencsések s meg nem írt könyveink száma egész kis bibliotéka már; könyvtár, amely időnként ránk-ránk szakad. Hogy meg lehet gyűlölni e fejünk fölött lógó, drága foliókat, amelyeknek csak a fedelük van meg (no meg a súlyuk, amivel nyomni tudnak): az ember szinte örül, ha valamilyen ürüggyel egyet-egyét kihajít közülük. Az essay-író talán ép az a szomorú auktor, akinek egész munkássága ilyen öt-hat oldalon kihajított kötetekből, az «igazi» mű elé írt előszókból, vagy az elmulasztott mű után küldött sóhajtásokból áll.

Adytól azonban az essay-író is nehezen szabadul, különösen, ha mint mi, első ifjúságát lapozza e végre összekerült versek gyűjteményében. Hány kedves halottunk előtt lett azóta béna az emlékezet, de az iskola-folyosói Ady-viták s a nagybányai lejt, ahol («Budapesti Hirlap»-ot olvasó apák fia) Adyt mégis csak fölfedeztem, ma is elevenek. Sok részletben barangoltam be ezt az erdőt s tudom, hogy melyik zúgában mikortájt lettem otthonos. Egy-egy rezgő fája alatt nemcsak azt hallok, amit ma hallok, hanem azt is, amit annakidején. Nemcsak az ő szavaira emlékszem, de azokra a szavakra is, amelyek róla szóltak. Mert kész érzések fogadták bennem az új ítéletet s egy készülő Ady feleselt olvasmányaim Adyjával.

Nem, annak az Ady-könyvnek a gondját talán ne is vessük el. Egyike ez azoknak a könyveknek, amelyekkel halálig illik csalnunk magunkat. S ha ma összes versei kiadása elé mégis odavetünk egy nem kért prológust, inkább magunknak bizonyítsuk vele, hogy nagy a téma s érdemes, amit mondani akarunk. Jóformán első Ady-élményeim óta nő, világosodik bennem néhány alapbenyomás, amelyről azt hittem: ezt minden Ady-olvasó így érzi, azért nem beszélnek róla. Az ismételt felfedezések során annyiféleképp fedeztem fel ugyanazokat a vonásokat, hogy azt képzeltem, ezeket a vonásokat nem is kell kiemelni, annyira szembeszökők. Minél többet hallok Adyról, annál jobban megrettenek érte és magamért. Az én Adym nincs sehol, amit ez a gögös én persze így mond: Ady nincs sehol! Adyt nem is ismerik! Más költők fölött még csak van, akivel megegyezek, Ady fölött alig. Ha egy-egy mozdulat értékelésében egyet is értünk; a világításban, amely alá Adyt állítani kell, senkivel.

Én voltam-e első, szívüggé vált költőm rossz olvasója? Én értettem őt félre, aki Ady jelmezében sirattam el tulajdon ifjúságomat? A könyvre, amely igazolhatna, gondolni sem lehet; de az összegyűlt versek Adyja itt van és szólít, mint szerep, amelyet elgondoltunk, de nem írtunk meg. Ha nem is játszunk végig a drámát, legalább a színpadot akarom látni, a falakat, amelyek elé hőszám állítanom. Csak néhány gondolatot akarok kigyujtani, néhány

«vezérszempontot», ahogy mondani szokás s íme lámpaláz fog el: vajjon milyen fény fog költőmre esni? Eltorzul-e Ady vagy főlragyog?

* * *

Ady Endre Kiskunságára és Koltójára nem kifele fordul a szem. Az ő tájai nem e világ tájai. Ady egyetlen, állandó látomása a tulajdon lelke.

Aki illusztrálni akarja őt, feledje el a szívárványt s ha mégis színeket keres, ne használjon más színt, csak a világtalanság színeit: pirosat s feketét; vonalaira is úgy vigyázzon, hogy utána ne hajoljanak a világ teli idomai, mert ha Ady fákról és hegyekről írt, nem a világ fáit és hegyeit látta, hanem fák és hegyek ösztövé, lélekbeli jegyét.

Ha van belvilági líra: ez az. Szorítsd meg ezt az iskolakönyvből kölcsönként fogalomhurkot és még mindig fogja Adyt. S minél képtelenebbül megszorítod, annál inkább csak őt fogja. Adynál nincs külvilág. A figyelem nem keresi, az ábrázolás nem alkalmazkodik hozzá. Ady a lélekről a lélek nyelvén beszél. Nemcsak belvilági, de erre a belvilágra kárhozott költő.

Mindenesetre olyan költő, aki megél a kárhozatából s olyan száműzött, aki fölfedezője lesz a maga deportációs tartományának. Nem vándora, hanem felfedezője! Ha lelke tájairól ír, képei nem egy-egy érzés fényében készült pillanatfelvételek. Ady tervszerű leírója a maga vidékének, mindig az egész vidék van előtte, sosem, amit a perc mutat. Ebben a rendetlen életű emberben van valami a nagy tudósok lépésről-lépésre haladó szívósságából. Egy-egy verse nem kezd mindent előlről, mint más lírikusok versei. Az Ady-vers ott kezdődik, ahol egy másik vers abbahagyta. Azt mondhatnók, hogy szisztematikusan fedezi fel magát, ha ez a szisztéma nem születne együtt a felfedezéssel. Pszichológus költő, aki önmagából merít anyagot s metodikát.

Önarcképe persze minden írikusnak van, de hogy lesz az önarcképből önpszichológia? Ady korai önarcképe elég ismeretes, hiszen talán ép ez bővülte el első hódolóit. Ki nem emlékszik Szent Napkelet mártírjára, aki enyhülést Nyugaton keres? A beteg telhetetlenre, aki előtt egy félig csókolts csók tüze lángol? A gangeszparti álmodozóra, akinek a szíve nagy harangvirág s finom remegések az ereje? A romlásnak ez a magyar virága, akivé a Párizst járt vidéki szerkesztő stilizálta magát, voltaképp csak a köztudatban rekedt el itt. Adyban jóformán ezzel az első önarcképpel együtt megjelenik a felelősség, hogy ezt az arcképet szétszedje, elrészletezze, kiigazítsa, meghazudtolja.

Maga az első önarckép is alkalmas rá, hogy tovább fejlesszék. A démon nem most járt először a pszichológus előtt. Ady nem kiidealizált, kikeményített költőprofil mutat, merevet, mint a reneszánsz-paloták márványálarc homlokzata. A bukott, de nagyszerű ember póza az övé, aki époly büszke a bukottságára, mint a nagyszerűségére. E bukottságon és a «mégis csak nagyszerűsége» át hányfelé futhatott szét az önmagát hajszólo lélek szimata! Az Új Versek Adyában már nagyon is szembeűnő az önlátásnak az a folytonos korrekciója, amelyet én az Ady-líra hajtóerejének érzek.

Ha egyik versében hű, kutyaszemeit emlegeti, amelyektől Léda nem menekülhet, a másiban Léda fehér árnyát is tintalével, vérrrel, gennyel és epével feccsenti be. A *Meg akarlak tartani* őrzöngése után fohász következik egy más asszony után. Aki elátkozza az ihart, a büszke magyar fát, a magyar föld lelkét lesve, régmúlt virágok bódító illatát érzi. A póruljárt Zarathusztra, akinek «roggyant a lába, süppedt a melle», milyen hatalmas légvételre szívja tele ezt a mellet az *Új vizeken járok* horizonjai előtt!

Ady igazi ihlete egy belső helyzetérés, hasonló a hangulati elemekből összeállt közéréshez, intellektuális közérés, amelyben lelke széthúzó erői tartottak bonyolult egyensúlyt. Verseiben ezt a belső egyensúlyt, *önmagát* akarta közölni, de hogy közölhető, ami egyensúly? Minden vers valami mást adott, mindenik kibillentette őt önmagából s mindenik után az egész líra új egyensúlyozása vált szükségessé. Így jött vers-vers után s így lett a sokszáz Ady-versből egyetlen költemény.

Érdekes megfigyelni, hogy ez a költemény mennyire belülről fejlődik s milyen kevéssé irányítja a költő híres, lármás élete. Ady versei fölvetnek elemeket, amelyeket ő lelke fontos összetevőinek érez. Nosza rájuk esik, részletezi, kiélezi, szinte pattanásig feszíti őket. Így teremti meg motívumait. A szerelmes Ady úgy érzi, hogy neki és kedvesének a világ minden java kijár. Baál Istenhez fordul s ez a himnusz már Harc a disznófejű Nagyúrral. Itt a Pénz-motívum s zengeni fog, amíg Ady el nem nyúvi. Így pattan ki a *Magyar Ugaron* ciklusból a *Magyar Messiások*, majd a *Muszáj Herkules*, a *Vörös szekér a tengeren* című versből a szocialista költeménycsoport s a *Halálvirág a Csók* verseiből így ágazik ki a *Hágár oltárára*.

Minden Ady-motívum Adynak egy-egy korlátlanságra törő indulata. Szerelem, pénzsóvárság, Halálvágy, magyar düh, Istenszomj, lelkendezés az új felé, bormámor kiszakadva az indulatok egyensúlyából, mint naprendszeréből kirepülő bolygó, szórja féktelen fényét s vall, mintha Ady csak az az egy indulat volna.

Ady azonban nem annyira eszeveszett szerelmes, nem annyira Mammon szerzetes, Halál rokona, Ős Kaján, Magyar jakobinus, megtalált Ádám, mint a motívumai vallják. A motívum által megbontott egyensúly, az ő önmagáról való igazságérzése új cáfoló ellentett elemek bedobására készíti. A szétrepült bolygók egy megtárgult naprendszerbe hullnak s azon belül húzzák egymást tovább. A halál rokona az élet kivételes öröméről dalol, a züllő városi fölfedezi a falu idilljeit, a szocialista megmarad úrnak, magyarnak, a Csók-palota szédült bolyongója megírja a Patyolat-üzenetét, az Isten előtt megalázkodó kihúzza a derekát és elkáznai kezd vele az egyenlőség és hitetlenség jogán.

Ady az elképzelhető legmerészebb pszichológus. Azzal, hogy nem fél az ellenmondástól, kiélezheti lelke összetevőit, az ellenmondás úgyszólván egyensúlyban tartja őket. A motívumok jelentik nála az analízist, az ellenmondások és ellentettségek a színhézist. A motívumok szolgáltatják az abszurdumig fokozott, de ép ezért költőileg nagyszerűen felhasználható kijelentő mondatokat, az ellentétek biztosítják a lírai arc fölényét s emberi igazságát.

Ady, a költő, tökéletesen elkerülte a tudományos, sőt az epikai lélek-ábrázolás együgyűségeit és egyoldalúságait. Ő nem párhuzamos tendenciák irányában magyarázta meg magát, hanem a legváltozatosabb antagonizmusok egyensúlyában. Ady *pszichológiai totalitásra* törekedett. Ő az egyetlen magyar író, aki megérezte, hogy lelki folyamatok valószínűsége az ellenmondásnál kezdődik, ő az egyetlen magyar költő, aki egyensúlyban tartott túlzásaival lelkét szinte fantasztikussá nagyítva hozta szemünk elé.

* * *

Aki a világot figyeli, egyre többre becsüli a részleteket, aki önmagába néz, a nagy általánosságok felé rohan. Az érzékszerveiben élő emberből előbb-utóbb az apró tények botanikusa válik, ezekben tapintja a Mindent; aki

azonban önnön lelkének Narcisszusa, menthetetlenül odaszegzi magát Sors, Végszet, Isten absztrakt égboltja alá.

Hagyd Adyt külső élete bármiféle epizódja előtt s ő csalhatatlanul visszatalál ahhoz a néhány absztrakcióhoz, amely alatt magáról beszélni szokott. Isten, Élet, Halál, Fátum, Véletlen, Csók, ezek azok a segédfogalmak, amelyekkel magáról gondolkozni tud. Fikciók, amelyekkel az egy-voltát érző lélek a világ millió felé húzó zavarát a maga egy-volta alá kényszeríti. Adynál az elvonások nem elvonások, a konkrét párlatai. Nála az elvonás, mint a filozófusoknál vagy az elmebetegeknél, megelőzi a konkrétot. Ez a valóbbik való s a való csak cifra, esetleges gúnya.

Nagy gondolkozó-e Ady? Megáll-e verseiből kihántva az ő filozófiája, vagy elválaszthatatlan a költői kifejezéstől? Megújíthatnák-e eszméi a magyar filozófiát, vagy csak mint a Szép e nagy bűvészenek az ötletei érdemelnek figyelmet? Kérdések, melyek körül sokat vitatkoztak, anélkül, hogy igazán vitatkozni lehetne rajtuk.

Nem látom be, hogy a költő, akit annyit foglalkoztattak a filozófia nagy elvontságai, mért ne lehetne gondolkozó is? A gondolat meglehetősen független a szótól s hogy vers lesz-e belőle, vagy tétel: alig változtat a gondolat vitális értékén. Sőt ha gondolkozó az, aki minél pontosabban közli gondolatait, akkor többre becsülöm a költő-gondolkozót, aki a szavak alatt, fölött, között is kirügyezteti a maga gondolatát, mint az úgynevezett filozófust, akinél a nyelv téli hánca a gondolatnak. Nem minden költő gondolkozó, ahogy nem minden rosacea gyümölcsfa; Ady azonban rosacea és gyümölcsfa is s ezen az sem változtat, hogy vannak hatalmas gyümölcsfák, amelyek nem rosaceák.

A legtöbb költőnél az úgynevezett gondolati mag jelentéktelen, a közlés a fontos vagy a hit, melyet a költő belévetett. Ady gondolatai azonban felfedezések. Ép olyan fontos neki, hogy gondolkodjék a sorsán, minthogy megmutassa magát. Egy-egy metaforájában sokszor hosszú gondolatsorok mézgásodnak ki s egy-egy sora akaratlan erkélyi friss metafizikai panorámák felé. Ha Ady azt írja: «Most a Halál előtt most vagyok», vagy másutt: «Legyek két ország Élet s Halál fia» s az utóbbit úgy értelmezi, hogy megszabadul a kicsinyességektől (ahogy a következő sor-mondja: «Gondoljunk már nagyobakra is»), akkor ezt a gondolatot nem tisztán a vers pattantotta ki: ott van előtte egy jól megrágott eszmesor. Adynak, a gondolkozónak, egyik legjellemzőbb tétele: az életet a halál fokozza heroikussá, csak az az élet lehet méltó élet, amelyben állandóan ott van a halál. S ha a halál előtti nagy félelemnek a «te rangos ősi» nagy Félelem jelzőt adja, nem ide mutat-e vissza ezzel is. Adynál az a hős, aki *állandóan* fél a haláltól. Hősiesség és halálfélelem nála azonosak.

Ady egy-egy sorában egy nagy gondolkodó régi magvai szöknek friss hajtásba; mégis igazat kell adnunk azoknak, akik tiltakoznak ellene, hogy Ady lírájából filozófiai rendszereket olvassanak ki vagy bármely kész, vagy általa készített világnézet dogma nyelvére fordítsák le. Ady nagy gondolkozó, de a gondolatnak nála más a szerepe, mondhatnám felelősségérzete, mint egy világnézetcsináló gondolkozónál. Fúsd át e kötetet s játszva kigyúrsz az idézeteiből nyolc-tíz Ady-világnézetet: egy optimista, élet-szerelme, egy dekadens-pesszimiztát; egy pogányt s egy keresztényt; egy nitzscheit s egy szocialistát; egy fajmagyart s egy kozmopolitát; egy hívőt s egy démonit; egy világinenlőt s egy nihilistát. Ha elég makacsa vagy (esetleg valamelyik társadalmi csoport ügynöke): az ellenmondó idézeteket is beállíthatod, kimagyarázhatod

a magad igazolására. Ady azonban mindig több marad a te tolmácsolásodnál s határtalanul több a világnézeteknél, amelyeket belőle leválasztasz.

A költő, aki az ellentett indulatok egész kis kozmoszát hordja magában, nem ijed vissza attól, hogy mindegyik indulatot a maga érveivel beszéltesse. Adynál a gondolat nem végső megállapodás, nem dogma-kő, mint a világnézetek építőmestereinél. Nála a gondolat az ösztön önigazolása, a rész-«én» szócsöve. Egy-egy világnézete egy-egy indulat nyelvjárása.

Megkönnyíti elgondolásunkat, ha olyan drámai költőt idézünk színünk elé, aki nem szakította szét magát különletű drámai alakokra, hanem a hősök sokféle gesztusát mind maga játssza el, relatív igazságait, mint abszolútat, első személyben s az első személy meggyőződésével szavalja el. Nem hazugak a színvallásai, ahogy sem Faust, sem Mephisto nem hazug színvallása Goethének (sőt őszintébb, mint egy közbeeső, közömbös igazság lenne), csak a helyzetük és a jelentőségük más. Máshogyan, nem kiküszöbölő, hanem kiegészítő erővel igazak.

Ady lenézte azokat az igazságokat, amelyekkel közölte magát. Ő csak önmagában bízott, aki ura volt ezeknek az igazságoknak. Mihelyt valamelyik igazság fölébe akart kerülni, mihelyt a rendszerbe-csúszás veszedelme fenyegette, rögtön ott volt egy ellenverse, egy botlasztó sora, egy gúnyos jelzője, amellyel a maga szuverénitását érezte.

Különösen szembetűnő ez legfontosabb verseiben, az Isten-versekben. Mint a nagy kortárs gondolkozókban Tolsztojtól André Gideig, Adyban is hadakozik a racionalista szellemi alap és az Isten-igény. De hol a költő, aki ilyen élesen állította egymás mellé a hit teljes lehetetlenségét és abszolút szükségét? «Hiszek hitetlenül Istenben»: a legjellemzőbb Ady-sor s hányféle álrúhában fogjuk viszontlátni még. Soha kétségbeesettebb teológiát, mint az övé. Amikor e nem hitt, de akart Isten lényét magyarázza, nem fogy ki az ellenmondásokból. Ha az *Isten harsonájában* Isten az utolsó ítélet bírója, aki néhány ezer évig tőr, de aztán jaj a gyilkosoknak, a következőben már vigasztalan, egyetlen és borzalmas Isten ő, a «hideg Amennek atyja», aki csak mulat rajtunk, «se nem szeret, se nem dühít bennünket jobban.» A keresztény, a hindu, a pantheista sőt az atheista is megtalálhatja ezekben a versekben a maga Istenét s Ady számára ez az Isten nem abszurdum, de Valaki, akivel személyes viszonyban áll.

Nem véletlen, hogy pszichológus korokban az igazság is pszichológiai összetevőt kap. Az ember egyik igazsága lesz az ember sokféle igazsága közt. Ki érezte tudatosabban az igazságnak ezt a degradálását, mint Ady, aki odáig jut, hogy ellentett igazságokkal fejezi ki magát. Nihilizmus ez? Az volna talán, ha ezek az igazságok megsemmisítenék egymást, egyik felbontaná, amit a másik ölt. Csakhogy Ady ura ezeknek a perlekedő igazságoknak, ő mindenikkel magát szolgáltattja. Az ő filozófiai szimultán-játéka végeredményben ép olyan határozott, bár dogmákba beszoríthatatlan állásfoglalást ad, mint amilyen határozott, bár következetesen nem jellemezhető archa futnak pszichológiai ellenmondásai. Ady az ember több egy jellemrajznál, Ady a gondolkozó több egy világnézetnél.

* * *

Kérdés, hogy a költő, aki az örök általánosságok égboltja alatt lelke örvénylő tava fölé hajol, nem él-e nagyon szintelen és íztelen világban? Azontúl, hogy «belvilági», nem lesz-e síváran «agykérgi» is ez a költészet? A vers végre is

az érzékszervek öröme. Mutat és dalol. Mit mutat ez a tervszerű önmegismerés? Miféle dalt dalol ez a világnézet-polifonia?

Vannak szerencsés, paradicsomi költők, akiknél a költői kifejezés nem esik messze az észjárástól. Csak meg kell szólalniok, hogy költők legyenek. Homéros és Petőfi lehetek ilyenek. Másoknál kifejezés és észjárás különböző síkokban mozognak. A költő, amikor dalol, megtanult, papi nyelven fejezi ki magát. Lefordítja magát a költők nyelvére. Az ilyen költőnél a kifejezés tudatos erőfeszítés. Vergilius vagy a mi Berzsenyink ilyen.

A mi korunk emberének az észjárása feltűnően messze esik attól, amit bevett költőiségnek nevezhetünk. Szellemi életünk nagyon is asszociatív, az ideák feltűnő sokat vesztek érzéki ballasztjukból, viszont annál könnyebben dobálhatók. A művészet érzéki örömeért külön meg kell harcolnunk: a kifejezés erőltetett. A modern művészet válságában állandóan ott ásít az a szakadék, amely kifejezés és észjárás közt támadt. Egyesek természetes hajlandóságunk ellensúlyozására ép a konkrétizálást erőltetik: túlkonkrétizálnak, mások föllázadnak a bevett költőiség ellen s a kifejezést akarják az észjárás absztraktabb természetéhez idomítani.

Adyban észjárás és kifejezés hasadéka mélyebb, mint akárki másban. Nincs még egy költőnk, aki olyan kétségbeesetten küzdene a kifejezésért, mint ő. Az Ady-vers minden, csak nem önkéntelen. Ady mint kifejező, heroikus erőszakos. Szemlélete, előadása, nyelve ritmusa örök, irtózatossá küzdelem a versszerűségért.

Sokat emlegetjük Ady szimbolizmusát. Úgy fogtuk fel művét, mint szimbolumok következetesen egymásra rakott épületét. Dante analógiája is előkerült; rosszkor, mert összehasonlítható-e a szándékos rend és a tervszerű rendtelenség költőinek a szimbolizmusa? Ady nem csinált szimbolumokat, Ady rákényszeredett a szimbolumokra. Amit Ady szimbolizmusának szokás nevezni, talán nem is mindig ugyanaz a dolog. Adynak vannak nagy betűvel írt szavai, állítólag szimbolumai s van egy nagyon jellemző, allegorizáló, állítólag szimbolizáló hajlama. Ady verseinek igen nagy része allegória. A szemléletért harcoló költő valami szemléltetőt akar az elvont gondolat elé tölteni. Mutatnia kell, hát mutat. Hogy ez a helyettesítő módszer, a vizualitásnak ez a tolvajnyelve bizonyos fokig következetes, az természetes. Hasonló asszociációs sorok hasonló emlékképek felé nyúlnak, a szimbolumok szövevénye annyira-amennyire utánozza az ideák és érzések szövevényét. Ady maga azonban sosem érzett különösebb, építőmesteri felelősséget az ő szimbolumaival szemben.

Harc a szemléletért: ebben a fejezetben lehetne alcím Ady szimbolizmus. Ez a harc igen gyakran folyik a kinyújtott metafora, az allegória, vagy ha úgy tetszik, a szimbolum pajzsa mögül folyik; de nem ez, ami elsősorban jellemezheti. Ady harcol a szemléltetésért, de nem akar élet- vagy mondjuk: világszerűen szemléltetni. Ő úgy láttat, ahogy a lélek lát. Kevésbé részletesen, de intenzívebben. Amit elveszít a valóságban, visszakapja szuggesztivitásban.

A modern képzőművészetnek állandó törekvése, hogy a dolgok helyett a dolgokról alkotott felfogásunkat ábrázolja s a térbeli igazságot ezeknek az ideaképeknek a nagyobb virtuális hevével helyettesítse. A szemlélet a szemlélő ellen fordul. Tárgyak helyett képzeteket látunk. Képzet a kép helyett, szuggesztivitás a realizmus helyett: Ady szemléltetésére épen ez a jellemző. Akár valódi, akár allegorikus tájat, jelenetet, személyt mutat, mindig nagyerejű, de a leglényegesebbre redukált vonalak ragyognak előttünk. Ő maga sokszor gúnyosan

hangsúlyozza ábrázolásának ezt a képzettségét. Az Isten nála «borzolt, fehér Isten-szakállal, tépetten, fázva fujt, szaladt» és «egy nagy harang volt a kabátja, piros betűkkel foltozott». Az aranyon ülő disznófejű nagyúr, is mi más, mint a Pénz képze; — képzet, amely újévi levelezőlapok felé nyilal. Az allegória bizonyára barbár műfaj s hogy Ady allegóriái mégis elevenek és meglepők, képzettségüknek köszönhetik. Leleplezik észjárásunkat, megmutatják, hogyan látunk, amikor nem akarunk a világhoz alkalmazkodni. Hihetetlenül primitív szemlélet az övé, de képeinek a pszichológiai igazsága meggyőző s a kifejező heroizmus, amellyel kilöki őket, ha ízlésünk berzenkedik is, lenyűgöz. Ady mint plakátfestő is nagy lett volna.

Előadásában is van valami plakátszerű. Ha allegorizál, élesen fölvetített, párbeszédekkel tarkított drámai jelenetekkel szögezi oda a figyelmet; ha reflexió a vers, a szerkezetet szorítja sokszor már fokozhatatlan szigorúvá, szinte mértanivá. Soraiiban mindig megvan a hajlandóság, hogy vakmerő paradoxonná, kihegyezett szentenciává, csattanó szójátékká ágaskodjanak. «Egy idő óta megnőtt a szívem» — írja — S a szép bűnöktől keservesen tiszta». «Testem is vidám fiú volt, Én sem leszek rossz Jób». «A hóhérok az eleven vágyak» szentenciáját mindenki ismeri De «Egymás mindene minden-minden»: a teremtésről szólva, ilyen is megkockáztat «Hulltommal hullni: ez a szolgál dolga», mondja verseiről. S a magyarokról, ezerév történelmét sűrítve egy sorba: «Jöttünk rossz erkölccsel rossz helyre, Volt útonállók új útbanállóknak». Shakespearere emlékeztet a beszédötleteknek ez a bősége. De Shakespearénél a képzelet és a költői szokás játszik a szóval, Adynál a gondolat és a kifejező-düh.

Nyelvét a vers-figyelem, az állandó kijelentő jelleg, az élesen egymás mellé rakott mondat elemek, a hangsúlyozott szüksévszerűség egyszerűbbnek tüntetik fel, mint amilyen valójában. A prózáját kell ismerni, hogy érezzük, milyen erőszakos a költői nyelve is. «Agykérgi» költők nyelve mindig erőszakosabb. A nyelv kollektív képződmény s ellene van minden kényesebb gondolatnak s költő ép az, aki a nyelv ellenére is kifejezi a gondolatait. Ady minden sorában gyúrja, robbantja a nyelvet. Szavai közt állandóan hallik az előretörő gondolat dúvad-csörtetése. Neológia, idegen, avult vagy tájzó: mindent befog a maga szolgálatára. A mondatfűzést megbontja, az indulat alá gyűri. A Biblia zsidó-magyarságából épűgy tanul, mint gyér görög emlékeiből. Minden ez a nyelv, csak nem természetes. Ha egy pillanatra elfolya belőle a kifejezés heroikus ereje, barokk szó-cikkak maradna. Ez a kétségbeesett kifejező-düh azonban átpréseli a gondolatot a mondaton s kitartatja Adyval periodusai lélekzetvételét.

Verselése lázadás minden vers-hagyomány ellen. Az örökbe kapott vers Adynak túlságosan sima. Sima, mint a régi világhoz simuló ábrázolás. Ady nem fér bele ebbe a sima sorba. A lélek vadabb, szaggatottabb impulzusai fészkelődnek a kezdeti jambus mögött s akkor lesz költő, amikor szétveti. Segíti őt a magyar nyelv természetes hajlama, amely a sort mindig szívesen ejtette két tagban. Ady kiélezi ezeket az önkéntelen tagokat, külön időmértékes egységgé alakítja s egymás ellen torlasztja őket. Van időmértéke, de azt nem lábakkal méri, s nem vigyáz a mérték következetességére. Neki inkább időmértékes figurái vannak, amelyek hol tömöttek: jambus-trocheus szerűek, hol idegesek, rángatózók: anapesztoidok. Ezeket a rángásszerű elemeket rendszeren a sor végére rakja, nem úgy, mint a tartozkodóbb görög, akinél a sor belsejében lebegtető lábbá válik. Idézzük fülünkbe *Az alvó Csók-palota* ismétlődő sorait.

«Csak férfi ember jűthát oda». «Fehér szép asszony vűrvű pűhűg», «Gyáván

vacogva csőktalanul.» Soha olyan ideges sorok nem röppentek el magyar költő ajkáról, mint az övéről. «Zūm-zūm: rōpködtek végig az űton Tréfás falevélek».

Vagy «Fehér habok, betű milliók Idégesek és nyugtalanok». Ady időmértékében a hosszú szótagok közelebb húzódnak egymáshoz s mint kicsapott zászlót, éles sirálysivítást lobbantják ki a rövideket. Az alap jambus, amely ellen föllázad, a magyaros tagolás, amely a jambus alól kidobban s ezek a rángatózó időmértékes figurák sokszorosan kereszteződnek néha egy-egy versében is. Mégis mindig ugyanazt az éles, jellegzetes ritmust halljuk. Adynak nemcsak a szelleme, de a ritmikája is többszólamú. Poliritmia, ahogy egy régebbi tanulmányunkban elneveztük.

Rímet keveset használ, de lehetőleg telteket, sokszor riktókat. Bámulatos, hogy tér vissza a kifejezés egész vonalán ugyanaz a jelleg. Plakátképek, meglepetésre törő előadás, mindenáron kifejező nyelv, vad impulzusokkal szaggatott ritmus, feltűnően kihelyezett, ritmikailag előkészített rímek. (Téli sírkertek szele jó, Küldi már csókjait nekem A magyar Temető.) A rím Adynál nemcsak rím, de változatos strófáinak a hajlítója, gondolatainak a vezetője is. Egy vagy két rimpár négy-öt soron rendkívül sokféleképp helyezhető el s Ady ezeknek a kombinatív lehetőségeknél a strófahajlító változatosságát a végeletekig kihabzsolta. Verselése a legsokfélebb, legfelölőbb, ami elképzelhető. Minden versének külön jelleget, szinte a többitől megkülönböztető fizikumot ad. Minden Ady-vers külön egyéniség.

* * *

Tudom, hogy ez az Ady, az én Adym nem nagyon hasonlít ahhoz az Adyhoz, aki a magyar köztudatban él. Alig beszéltünk magyar fák sorsáról; hét szilvafáról és Hágár oltáráról is alig. Hiszen ez az Ady nem a mi barbár, élet-szerelmes, kunszemű zsenink. Ez az Ady egy rímbe-szedett pszichoanalitikus, egy filozóf-Einstein, a költői kifejezés kubistája.

S csakugyan, aki Adyt nem önarckép töredékekből, hanem összes verseiben megnyilatkozó költői jellegéből akarja kiolvasni, az meglepődhet, hogy ez az elszigetelt, magyar specialitásnak tűnő, kultúrálatlan vad-zseni mennyivel igazabb rokona kora nagy szellemeinek, mint könyvbűjő művelt kortársai.

Ady nyelvében és ritmusában kétségkívül a XVI. század, e legmagyarabb századunk szele zúg. Képei magyar virágok, szellemi talaját magyar vizek hordták s az emberi és költő sorsot mint magyar sorsot nyögte és átkozta, de végső fokon európai jelenség, aki talán elzárva a koráramok könyvcsetornácskáitól a koráramok mélyebb sodrában élt. Mint pszichológus valóban Dosztojevszkij, Proust, sőt ha úgy tetszik, Freud rokona; mint gondolkozó Tolsztoj őszintébb öccse, az Unamunok és André Gideek robusztusabb bátyja; mint kifejező művész a világszerűség elleni kifejezés-forradalom sokszor barbár, de egészében nagyszerű hőroza.

E messze nyilaló távlatokkal nem akartuk Adyt a kritika rohama elől a «nemzetközi viszonylatban is» olcsó sánca mögé elárkolni. Sőt úgy hisszük, éppen ezek a szempontok támasztanak rohamlétrát Ady megrohamozható oldalai ellen. Tétéleinkből kis hangsúlyváltással akár egy Ady-ellenes vádbeszéd is kitellene. A belvilágára kárhozott költő helyett mondj vak költőt, a tervszerű pszichológiai felfedezés helyett cikluslírát, világnézete drámai sok-

szólamúsága helyett világnézet-zavart, a kifejezés hősi erőszakossága helyett lármás erőlködést s új Ady-ankétek középpontjává válhatsz.

Paradoxonnak hat, de egy igazi nagy szellem erényei és hibái mindig összesznek. Ugyanazokat a tulajdonságait kárhoztatod, amelyekért mások lelkesednek. Kisiklik ő a kicsinyesen értelmezett kritika hatásköréből s szeretet és ellenszenv viharában áll. El lehet fogadni és vissza lehet utasítani. Ha jól okolja meg magát, mind a két indulat jogos.

Bár szolgáltatna ez a tanulmány (melyet olyan ember írt, aki Adyt, ha nem is e legnagyobb magyar költőnek, de a legnagyobb magyar szellemnek tartja) Ady ellenfelei számára az eddig csillogtatottaknál méltóbb fegyvereket. Nem az a fontos, hogy ne csapjunk össze Ady fölött, hanem, hogy ott csapjunk össze, ahol lehet.

Német László.

Czakó Elemér és Györgyi Kálmán :
A magyaros ízlés. (Budapest, Könyvbarátok Szövetsége, 1930.) — A képes táblák segítségére utalt tudományos irodalom, így elsősorban a művésztörténeti, a legutóbbi években érdekes átváltozáson esett át. A szöveg és az illusztrációk viszonya lassankint eltolódik az illusztrációk javára. Azt hisszük, hogy ennek okai között nemcsak a sokszorosító-ipar fejlettsége szerepel, amely aránylag olcsó áron tökéletesnél tökéletesebb színes és színtelen reprodukciókkal szolgál, hanem a brutális valóság felismerése is, hogy a műalkotás (vagy annak mása) többet és szebben beszél a legköltoőbbben kicirkalmazott mondatoknál is. A műalkotások leírása tökéletlen a fényképpel szemben, ha az színtelen is, mert ha a leírás pontos, akkor hosszú és unalmas, ha rövid: semmitmondó. Külföldön, elsősorban Németországban egyre-másra tűnnek fel nagyméretű publikációk, melyeknek pár oldalas szövegét száz és száz remek illusztráció követi. A képek bősége már önmagában is nagy érdem, de azért is, mert lecsökkenti a szöveget, tehát kényszeríti azt, hogy tömör és magvas legyen. A Könyvbarátok Szövetségének új kiadványa, amely «A magyaros ízlés» címét viseli, ennek az áramlatnak egyik első fecskéje idehaza. Ami képekben való bőségét illeti, a legelső.

Czakó Elemér és Györgyi Kálmán, népművészetünk két kitűnő ismerője,

szerencsés kézzel válogatta ki a népi és népies alkotás virágoskertjéből a képeskönyv anyagát. A magyaros ízlés skálájának valamennyi hangját megszólaltatták. Első fejezetben a díszítőelemek, a második és harmadikban az agyag-, fa- és bőrmunkák, negyedikben a ruházat és viselet, ötödikben az architektúra és a népies interieur sorakozik fel. A lapszálon elhelyezett egy-két tömör mondat kalauzolja az olvasót (itt inkább nézelődőt) a tárgyak rengetegében.

Feltűnik az első fejezet címe — *Műtyűrkék* — amely nézetünk szerint nem fedi a fogalmat. Úgy látszik, a szerzők is érezték ezt, mert alcímül odatették: díszítőelemek, amely a homályos főcímmel szemben tökéletesen világos és szabatos. (Filologusok dolga eldönteni, hogy a műtyürke népi kifejezés-e avagy sem, annyi bizonyos, hogy sok mindenre használják s nem mindig díszítőelemet jelent.) A népművészet emlékei közé — sajnos — népies munkák is keverednek s ezek közül azok, amelyek kevésbé népiesek (két nagyvárosi, egyáltalán nem naiv művész, Lajta Béla és Kozma Lajos dolgai) épen függetlenségük miatt jobbak, míg a tűzön-vízen keresztül vitézkötéses munkák gyengébbek. Szerencse, hogy eltűnnek a népi alkotások pompás rengetegében. Nélkülözzük a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetségének háziipari munkáit, melyek a népi művészet izlését a csonkaország ha-